

УДК 82.09

З.Б. Лановик

ГЕНЕЗА БІБЛІЙНОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ

Окреслено місце біблійної герменевтики у сфері гуманітарної науки, показано її роль для розвитку сучасних філософських і філологічних студій. Автор аналізує основні етапи становлення єдиної інтегральної методології „наук про дух”, вказує їх концептуальні домінанти. Водночас підкреслює важливість і необхідність залучення світового наукового досвіду з дослідження окресленого кола проблем для подальшого розвитку української літературної науки.

Ключові слова: біблійна герменевтика, інтерпретація, рефлексія, розуміння.

У сучасному науковому світі відбуваються складні процеси, пов'язані з реконструкцією традиційних наукових дискурсів і тотальним оновленням методологічних підходів і схем. Постмодерністська епоха, позначена крахом позитивізму, раціоналізму, рафінованої епістемології, світоглядним розчаруванням, недовірою до усталених наукових способів дослідження, висунула нові вимоги перед наукою. Першою необхідною вимогою стала відмова від наукових догм і, відповідно, пошук нових нетрадиційних форм осмислення явищ і процесів буття. Філософська опозиція епістемології – герменевтика, потужний філологічний поворот у науковій сфері, герменевтизація когнітивних практик сучасної науки – спричинили підвищений інтерес до філології, зміщення епіцентру досліджень до гуманітарної сфери – з науки про природу до науки про людину в напрямку релятивістських концепцій стосовно нинішньої екзистенційної ситуації. Одночасно відбувається пошук надійних констант, які могли б стати відправними точками і основою нових теорій, звернення до забутих цінностей та ідеалів.

У пострадянському просторі процес оновлення науки ускладнений переосмисленням наукової спадщини радянської епохи, реабілітацією заборонених і забутих теорій та концепцій або й цілих наукових галузей, а водночас паралельним осягненням недоступних раніше досягнень зарубіжних учених різних сфер знання. Такою, зокрема, є біблійна герменевтика.

У світовій практиці теорія інтерпретації сакральних текстів пройшла довгий час становлення і розвитку від давньоєврейської традиції, Августина і Орігена, до найсучасніших теорій Нортропа Фрая, Вольфганга Ізера, Френка Кермоуда та ін. Вона зазнавала значних трансформацій в епохи Середньовіччя, Реформації і Модерну, але залишалася серцевиною на лише літературознавчих, а й загальнокультурологічних філософських шукань.

У секулярному дискурсі першими серйозно перейняли біблійну

традицію романтики, почавши вивчати художньо-поетичні аспекти Біблії у їх стосунках до літератури. Особливо це помітно в англійській літературі, де Самуель Джонсон утвердив побудовані на цій основі канони критики. Другим таким етапом зацікавлення Книгою Книг у світовій гуманітарній науці став екзистенціалізм, у руслі якого сформувалася релігійна (християнська) екзистенц-філософія. Найпоказовішим її представником, який найбільше уваги приділив вивченню Біблії як явища культури, був Карл Ясперс. Він дуже високо оцінив значення Біблії для європейської культури в цілому і для філософії зокрема: «Історичні джерела західноєвропейського філософствування закорінені не лише в грецькому, а й у біблейському мисленні... Вивчення Біблії дійсно було однією з основ усієї західноєвропейської філософії аж до сьогоднішнього дня» [7, с. 32-33]. «Біблія – це депозит релігійного, міфологічного, історичного, екзистенційного досвіду тисячоліть» [7, с. 489]. Таким чином, «Ясперс в Біблії знаходить мотиви екзистенційної філософії та її особливу вартість убачає в тому, що вона є берегинею екзистенційного досвіду, показує „крах” людини, подолання цього краху і здійснення справжнього буття. Тому філософ повинен незаперечно звертатися до Біблії... Якщо ж філософія, заявляє Ясперс, базується лише на розумі, то вона не висвітлює основ людського буття і перестає бути філософією» [3, с. 42]. Таке ж розуміння переноситься і на сферу літературної критики.

Сучасні межі герменевтики як науки доволі розмиті й не визначені. В епоху філологічного повороту у філософії її розглядають не тільки як науку (або й мистецтво) інтерпретації текстів, але й як форму історичного осмислення, методологію гуманітарного освоєння дійсності чи філософську онтологію: «Скрізь дійсний чи можливий текст і його розуміння» [2, с. 309]. Але ми повинні пам'ятати і враховувати, що герменевтика виникла внаслідок необхідності інтерпретації священних текстів та їх перекладу іншими мовами, інспірована труднощами проникнення в глибинну сутність древніх писань.

Значно пізніше еволюціонувала герменевтична ідея філософської рефлексії, яка від своїх витоків співвідносилася з проблемою тлумачення текстів. Хайдеггер і Бетті у своїх інтерпретаціях проблеми розуміння рухалися у площині рефлексії, де усвідомлюється процес реконструкції смислів. Рефлексія і розуміння – це вочевидь різні речі. Рефлексія забезпечує певні уявлення про феномен, у той час як розуміння передбачає оволодіння чітко сформульованими знаннями про річ чи знак, яким властиві певні сутнісні характеристики. І дехто вважає, що тільки розуміння, а не рефлексія дає можливість адекватно оперувати текстом чи знаком культури. Але Біблія – особливий текстовий феномен і феномен культури, проблема її інтерпретації є частиною або й вираженням філософської інтерпретації реальності: акценти зміщуються із суто лінгвістичного аспекту у філософсько-герменевтичний. «Найважливішою характеристикою філософського знання є його рефлексивність. Цим воно радикально відрізняється від науки як форми суспільної свідомості. Філософія є пошуком і описом шляхом рефлексії

граничних основ людського буття, властивих людині способів освоєння дійсності. З цього погляду, коли обговорюється проблема тексту, мова повинна йти про основи людської комунікації. Таким чином ми приходимо до уявлення про герменевтичний універсум» [1, с. 16].

Герменевтичний універсум – це вся сукупність текстів, аналізованих з точки зору їх смислів, тобто розглянутих в аспекті їх розуміння. Він безконечний, як Всесвіт, оскільки не може охопити всі сфери існування текстів, не може вичерпати їх можливих інтерпретацій. Окрім цього, безперервно творяться нові тексти, які можна розглядати з погляду лінгвістики, мовної семантики, культурного кодування, семіотики, інтертекстуальності, позатекстової реальності та ін. «Життя герменевтичного універсуму – це функціонування усієї сукупності соціальних комунікацій саме як людських комунікацій... Текст – це фрагмент комунікації, її засіб. Люди чи покоління людей, які виступають як комунікативні системи, теж є „світами”, часто далекими один від одного... Можливість всякого роду непорозумінь тут непомірно зростає, оскільки система соціальних комунікацій не будується за єдиним планом. Між окремими фрагментами (текстами) цього універсуму встановлюється велика кількість безпосередніх і опосередкованих зв'язків, які зазнають постійних змін унаслідок безперервного продукування нових текстів. Кожний новий текст створює якісь „збурення”, „коливання”, „хвилювання” в універсумі соціальних комунікацій» [1, с. 22].

Упродовж століть відбувається безконечна гра між первинним Текстом і безконечністю його Тлумачення. І хоча в епоху раціоналізму вчені намагалися відмежувати знання від об'явлення чи провіщення (*divinatio*), потужний герменевтичний поворот у науці ХХ ст. ще раз доводить, що таке розмежування навряд чи можливе. «Провіщення завжди передбачало знаки, які передували пізнанню: так що пізнання цілковито вміщалося у проломі відкритого чи ушкодженого чи таємно переданого знака. В його завдання входило виявлення мови, попередньо введеної Богом в світ; саме в цьому сенсі завдяки суттєвій імплікації воно провіщало, і воно провіщало про божественне (*divin*). Сьогодні знак починає щось означати лише всередині пізнання; саме з нього знак запозичує тепер свою достовірність чи свою ймовірність» [4, с. 94].

Незаперечний факт, що в цьому процесі першорядну роль відіграє біблійна герменевтика. Маючи свою історію і виробивши власну методіку, вона є складним і неоднорідним феноменом людської думки, який не вдається обмежити якимись рамками, оскільки предмет її дослідження – Святе Письмо – проміжна ланка між матеріальним і трансцендентним світом. Тому біблійна герменевтика посідає проміжне місце у системі наук – знаходиться на межі між секулярними дисциплінами текстології, філології, історико-літературної критики та теологічними дисциплінами екзегетики, апологетики та власне теології. До кінця ХІХ ст., поки термін «герменевтика» стосувався лише інтерпретації Біблії, не було чіткого розмежування між герменевтикою і екзегетикою. Фрідріх Шляермахер у пошуках загальної теорії

інтерпретації перший запропонував застосовувати закони інтерпретації сакральних текстів до творів художньої літератури. Вільгельм Дільтей принципи текстової інтерпретації переніс на аналіз історичних подій, прирівнявши історичний розвиток до метатексту. Мартін Гайдеггер вперше використав герменевтичну методологію щодо філософської теорії інтерпретації феноменів буття та явищ культури. Отже, в ХХ ст. герменевтика розширилася до загальної науки про закони інтерпретації, а пізніше розділилася на ряд наукових сфер. Центральним поняттям кожної із цих сфер є поняття «інтерпретації».

Процес становлення і розвитку біблійної герменевтики налічує понад три тисячоліття, оскільки в Біблії поняття інтерпретації з'являється значно раніше від грецької традиції й розгортається з першої старозавітної книги «Буття» (написаної бл. 1445 р. до Р. Х.). У Біблії представлена найдавніша герменевтична традиція, яка ґрунтується на інтерпретації усіх видів спілкування Бога з людиною – снів, видінь, ангельських повідомлень, знаків, таємниць, пророцтв, притч, писаного слова, – вона набуває форми сакрального мистецтва. На основі цієї традиції пізніше розгорнулися практики інтерпретації мистецтва, закону, історії, літератури та інших видів комунікації. Різні підходи до інтерпретації Священних Писань в юдаїзмі стали відправними точками для різних методів інтерпретації в майбутньому. Таких основних методів було чотири: алегоричний, інтертекстуальний, буквалістський і харизматичний. Існують підстави визнати, що давня юдейська екзегеза загалом є своєрідною моделлю можливих підходів до інтерпретації Біблії. Першими герменевтичними текстами нової доби стали книги Нового Заповіту. Будучи коментарями книг Єврейського Канону, вони утвердили відомі герменевтичні принципи: контекстуальний, історичний, хронометричний, компаративний, смислової прогресії, алегоричний, символічний, типологічний та ін., які лежали в основі апостольської герменевтики й інтенсивно розроблялися апостолами. Александрійська школа патристики продовжила юдейську Александрійську традицію Філона та Йосифа Флавія. Утвердження неоплатонізму було підґрунтям для розвитку алегоричного методу, який став центральним у патристичній екзегезі. Представники цієї школи (Климент Александрійський, Оріген), переносючи в християнство ідеї грецької філософії і шукаючи місток між ідеальним світом платонізму та раціоналізмом стоїцизму, вдалися до алегоризму як єдиної можливої ланки між цими типами світосприйняття. Антіохійська школа (Діодор Тарсійський, Теодор Мопсуестійський, Іоан Христомом), яка протистояла алегоризму Александрійської, наголошуючи на буквальному та історичному методах, замінила алегоричний підхід на типологічний і, намагаючись уникати догматизму, започаткувала ідеї лібералізму в розвитку світової думки. Західна латинська екзегеза (Тертуліан, Ієронім) переважно притримувалася позиції першої, продовжуючи і її алегоричні підходи, і теоретичну розробку філологічних питань. Вершиною цих пошуків стала діяльність Августина, який, розглядаючи мистецтво і

науку як необхідні складники біблійної герменевтики, інтегрував граматику, риторику, логіку і природничі науки в єдину інтерпретаційну доктрину. Визнаючи і буквальний, і фігуративний сенси Писання, він поєднав Александрійський і Антіохійський підходи, причому в граматико-історичному аналізі первинну роль відвів авторській інтенції, якій підпорядкував усі інші концепти. Найсуттєвішою в герменевтичній моделі Августина стала розроблена ним теорія чотирьох значень, що ґрунтується на філософському розумінні множинності словесного значення чи відношення «зовнішнього слова» стосовно «внутрішнього слова». Вона і стала основою сучасної наукової семіотики.

Надалі вся середньовічна герменевтика, розвиваючись у лоні теології, інтерпретувала Біблію з позицій полісемантичності значень. Під впливом платонізму, вона трактувала видимий світ як типологію метафізичної реальності, вважаючи, що всі слова Біблії символізують Божі істини. Тому основна увага зосереджувалася на символіко-алегоричній інтерпретації. Уже в V–VI ст. герменевтика відходила від власне текстуального аналізу, поступаючись місцем тропологічній інтерпретації з метою виявлення морального змісту. Однак, пояснюючи текстуальні труднощі, інтерпретатори вдавалися до граматичних методів, використовували риторичні принципи та залучали інші філологічні процедури, що дало поштовх дослідженню мовно-літературного кола проблем. Коли під впливом аристотеліанства біблійна інтерпретація почала використовувати дедуктивний метод осягнення тексту, – вперше загострилася теоретична проблема розуміння та інтерпретації як окрема сфера досліджень. Найбільше до неї долучився П'єр Абеляр теорією концептуалізму та започаткованою ним дискусією щодо словесного значення, яка активно розробляла філологічну термінологію та коло теоретичних філологічних проблем, скеровуючи герменевтику в раціоналістичне річище. Християнську теологію (віру) та Аристотелеву філософію (раціоналізм) примирив у своїх працях Тома Аквінський. Він почав детально вникати в проблему метафоризму та символізму мови Писання й використовувати метафоричний підхід у процесі інтерпретації неоднозначних висловлювань Біблії. Відштовхуючись від Аристотелевої логіки, Аквінський відшліфовував критицизм аналізу тексту. Проблема Слова, слова і мови набула першочергової ваги.

Філологічний злет доби гуманізму окреслив нове коло гуманітарного знання. Комплекс лінгвістично-літературних досліджень, викликаний інтересом до класичної літератури, сприяв розвитку риторики, літературної науки, текстуальної критики, вивченню античних мов і став початком інтенсивного розвитку герменевтики. Християнські гуманісти, синтезувавши екзегезу Августина з методом Оккама, виробили новий шлях (*via moderna*), поєднавши дедуктивний раціоналізм з принципами віри. В період Ренесансу вийшли у світ перші друковані Біблії, здійснено ряд перекладів національними мовами. Християнські гуманісти модернізували методологію Августина, і в герменевтиці знову запанував неоплатонізм з акцентом на вартості

кожної особистості та утвердженні її права читати Біблію власною мовою. Усі ці процеси стали підґрунтям для Реформації.

Теологія протестантизму, сформульована Мартином Лютером, активізувала поширення і дослідження біблійних текстів на новій, науковій основі, ініціювала нові версії Писання національними мовами, відкривала нові можливості їх тлумачення у світлі різнонаціональних традицій. Християнські гуманісти та реформатори працювали в різних напрямках: розробляли текстуальну критику для визначення авторства, датування й автентичної якості текстів (Лоренцо Валла, Еразм Роттердамський); вивчали біблійні тексти мовами оригіналу; здійснювали переклади Біблії розмовними мовами (Лютер, Тіндейл); намагалися запропонувати власну узагальнену систему герменевтичних правил (Флацій). Згодом герменевтика розвивалась у двох напрямках – філологічному і теологічному, але й вони нерідко переходили один в одного, перехрещувались.

Розвиток історизму з часів Ренесансу та вплив секуляризації науки з часів Просвітництва стали вирішальними для утвердження герменевтики як окремої наукової галузі, яка до того була частиною теологічної науки. *Via moderna* зумовив розвиток індуктивного методу, спонукав до критичного освоєння античних текстів і вивчення мов оригіналів. Протестантська Реформація виконала вимогу узагальнення та наукового прояснення герменевтики, що була на часі. Дехто з дослідників, зокрема Дільтей, вважає, що саме протестантську екзегезу слід вважати початком наукової герменевтики. Епоха Модерну звела її в окреслену наукову модель із певною ієрархією досліджень. Рационалістичні тенденції найбільше виявились у працях Беккона, Гоббса, Спінози; Гроцій утвердив літературно-історичний підхід у процесі текстового аналізу; Віко започаткував наукову історію розвитку мови; пієтизм (Шпенер, Франке) дав поштовх розвитку психологічної інтерпретації сакральних текстів. Після цього почала культивуватись емпірична психологія, що докорінно видозмінила герменевтику, розхитуючи стару методу. Особливе місце в цьому процесі належить Баумгартену, який, не пориваючи з панівною ортодоксією, узагальнив герменевтичні шукання свого часу в підручнику «Біблійна герменевтика»; Міхаеліс і Землер повністю перебудували філологічну герменевтику. Обидва, будучи вихідцями з пієтизму, відкинули залишки метафізики і догматичної ортодоксії і вдалися до аналізу історико-етнографічних та географічних елементів древніх текстів. Цей етап розвитку герменевтики став вирішальним для наступних досліджень Біблії. Запровадження історико-філологічного методу інтерпретації пов'язується з іменем Ернесті (трактат «Інтерпретатор», 1761).

Ірраціоналістичні тенденції, що виникли на противагу картезіанському надраціоналізму, акумулювалися в герменевтичній доктрині Блеза Паскаля, що започаткував бароково-кордоцентричну опозицію метафізиці XVII-XVIII ст. Барокова свідомість протиставила ренесансному антропоцентризму новий (відмінний від середньовічного) теоцентризм. Полемізуючи у своїх працях зі схоластично-

раціоналістичною казуїстикою томістів, Паскаль утверджував єдину логіку – «логіку серця», і цим самим створив абсолютну опозицію до безмежного раціоналізму Декарта. Найбільшим досягненням його вчення щодо аналізу біблійних текстів була розроблена ним теорія шифрів, що започаткувала новий виток у розвитку наукової семіотики.

У період преромантизму почали з'являтися заклики аналізувати Біблію з культурологічних позицій, віддати належне тексту як літературному витвору в системі розвитку культури загалом і літератури зокрема. У той же час зародилися сучасні підходи до розв'язання герменевтичних проблем. Найпродуктивнішою виявилася філософія тотожності Фрідріха Аста, на основі якої базувалась його теорія відтворюючого конструювання. Услід за Гердером він наполягав, що філолог-герменевт повинен бути не просто знавцем мови, а й філософом і естетом. ХІХ століття породило ряд філологічних шкіл дослідження Біблії. Внаслідок поширення ідей Канта, Гегеля та їх послідовників на ґрунті романтичної ідеології виникла ліберальна школа герменевтики. Найбільший внесок у герменевтику належить Фрідріху Шляєрмахеру. Творчо опрацювавши ідеї Ернесті, він систематизував герменевтичну методологію, виокремив історико-описовий, граматичний та психологічний методи інтерпретації тексту. Він перший запропонував перенести здобутки біблійної герменевтики у сферу секулярної літератури, уніфікувати підходи до аналізу всіх текстових явищ, а успадкована від Аста ідея герменевтичного кола стала стрижневою концепцією всієї новітньої науки про інтерпретацію. Його послідовники – Август Бек у філологічній царині і Йоган Густав Дройзен в історичній – піднесли герменевтику до рівня загальнофілософської дисципліни. Бек сформулював концепцію множинності типів інтерпретації, Дройзен – історичного розуміння трансцендентного через помноження герменевтичних кіл. Синтезом цих двох підходів стала герменевтика Вільгельма Дільтея, яку її автор проголосив основою філософської методології „наук про дух”. Універсалізація герменевтичного методу та перенесення його на всі сфери гуманітарного знання стали вирішальними для оформлення теорії герменевтики як загальнофілософської концепції.

Положення ідеалістичної концепції Шляєрмахера-Дільтея були розроблені представниками герменевтичної школи екзистенц-філософії, започаткованої Гайдеггером. Її представники (Бубер, Бульман, Ясперс) сходилися на запереченні строгого раціоналізму й неможливості осягнути буття розумом, а отже, – на духовному ірраціональному аспекті процесу пізнання та осмислення явищ. Поступово відбувався перехід у тлумаченні центральної герменевтичної ідеї – «розуміння»: від пошуків об'єктивного розуміння закладених у тексті ідей до розуміння як суб'єктивного екзистенційного осягнення людського пізнання і способу існування людини у світі. Біблійна герменевтика першої половини ХХ ст., формуючись у лоні лібералізму, перейняла ірраціоналістичні тенденції епохи і вилилась в екзистенціалістську теорію інтерпретації, де основний акцент робився не на прагматичних

методах дослідження тексту, а на «екзистенційному переживанні», самозаглибленні, самоусвідомленні, емоційному досвіді. Такий підхід привів до виникнення нових тенденцій у герменевтичній науці, що переорієнтувалася з проблеми аналізу тексту на проблему читацького сприймання. Екзистенційна герменевтика вперше поставила питання про те, що означає текст для кожного окремого читача, і таким чином скерувала подальші дослідження в річище рецептивної естетики та теорії читацького відгуку.

Гадамер, виступаючи послідовником Гайдеггера, Дільтея, Гуссерля, узагальнивши весь досвід попередників, спрямував науку про інтерпретацію у феноменологічну сферу з основним наголосом на філософії мови як сакральної сутності буття («лінгвістичний ідеалізм» – Габермас). Наступним кроком стала діяльність Поля Рікера. Основою філософських рефлексій Рікер обрав тезу Марселя про «таємницю буття», що втілена в єдності духа і тіла й осягається через посередництво релігійного досвіду. Власне герменевтика, в розумінні Рікера, і є інтерпретацією явищ буття, яка повинна спиратися на різноманітні дискурси та сфери знання, суб'єктом якого є окрема особистість. Через таку інтерпретацію відкривається «археологія суб'єкта» (яка частково відповідає Фройдівському вченню про глибинні пласти підсвідомості) та «телеологія» (що відповідає гегелівській концепції виходу свідомості поза межі свідомого, у сферу духа).

На противагу ускладненому діахронічному герменевтичному підходу, вчені почали все частіше говорити про доцільність спрощеного синхронічного підходу, який би, відкинувши всі нашарування, брав до уваги сам текст без історичної прогресії його становлення та позатекстових смислових конструкцій. У 60-ті роки ХХ ст. почалося залучення до аналізу біблійних текстів структурального методу (праці Едмунда Ліча, Ролана Барта, Ерхарда Гюттгеманса). Ці спроби одразу зіткнулись із проблемою залучення структуральної методології до інтерпретації Біблії. Оскільки жоден із цілісних вироблених підходів структуралістів (Леві-Стросса, Проппа) первісно не передбачав його застосування до сакральних текстів, то більшість спроб штучного залучення їх до Біблії не мали успіху. Більш-менш позитивні результати продемонстрував структуральний аналіз у сфері семіотики, який межує з герменевтичними процедурами культурологічного аналізу біблійних символів (зокрема, архетипна критика Н. Фрая, що уніфікував біблійну алегорію і типологію).

Невдалі спроби структуралістів та розхитування методологічних засад із боку деконструктивістів породили явище протидії таким підходам. Починаючи із праць Е. Д. Гірша, в літературознавчій науці прозвучав заклик повернутися до витоків «чистої герменевтики». Гірш підняв свій голос «на захист автора»: він переконливо довів, що, вилучаючи автора з тексту, критики позбавляють текст основної відправної точки точності інтерпретації. Гірш наполягає, що «авторське значення» залишається незмінним і тому є нормативним. Це ж стосується й історичної об'єктивації. Прихильниками і продовжувачами

таких підходів стали Френк Кермоуд, який першим в епоху деконструктивістської ідеології здійснив спробу повернути сучасне літературознавство в більш традиційне річище зі значним акцентом на біблійних студіях та застосуванні екзегетичних методологій у процесі текстової інтерпретації; та Вольфганг Ізер, який услід за попередником продемонстрував актуальність та продуктивність залучення до сучасних літературознавчих студій методів біблійної герменевтики, аж до доцільності використання в процесі текстової інтерпретації давньоєврейської методології мідрашу. Паралельно із секулярними школами XIX-XX ст. існували школи, що втілювали теологічні переконання різних християнських груп віруючих. Вони виступали проти спрощеного ставлення до Слова Божого, закликали повернутися до основоположних доктрин Писання.

Пройшовши тривалий шлях становлення і розвитку, герменевтика виробила складну систему теоретичних концепцій. Кожна інтерпретативна система віддзеркалює певну історичну епоху, базується на конкретному історичному і соціальному досвіді, зумовлена усталеними традиціями розуміння та науковими досягненнями епохи. Загалом герменевтика розвивалася, послідовно виробляючи єдину концепцію інтерпретації тексту та явищ буття, формуючи методологічну систему, термінологічний апарат, виявляючи загальні закономірності процесу розуміння та інтерпретації. Українська наука повинна надолужити втрачені за останнє століття можливості долучення біблієзнавства та біблійної герменевтики у сферу гуманітарних досліджень, засвоїти здобутки світових учених, аби виробити власну позицію щодо окресленого кола питань.

1. *Антипов Г.А. и др.* Текст как явление культуры. – Новосибирск: Наука, 1989.
2. *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества. – М., 1986.
3. *Тупсина А.Н.* Немецкий экзистенциализм и религия. – Л., 1990.
4. *Фуко М.* Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / Пер. с фр. В.П.Визгина, Н.С.Автономовой. – СПб: А-сad, 1994.
5. *Frye N.* Myth and Metaphor. – University Press of Virginia, 1996.
6. *Frye N.* Words with Power. Being a Second Study of the Bible and Literature. – First Harvest / HBJ edition, 1992.
7. *Jaspers K.* Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarung. – München, 1963.

Summary

In the article the place of the Bible Hermeneutics in the sphere of humanitarian studies as well as its importance for the development of contemporary philosophical and philological studies is outlined. The author analyses the main stages of the genesis integral methodology of the 'human studies', appoints their conceptual dominants. She also underlines the importance and necessity of the adoption of the world scholarly experience on the mentioned problems for further development of Ukrainian literary studies.

Key words: Bible hermeneutics, interpretation, reflection, understanding.